

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MUSTAQIL TA’LIMNING HUQUQIY MAQOMI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI.

Bekchanov Yashnarbek Jumanazar o‘g‘li

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti, Ijtimoiy-Iqtisodiy fanlar fakulteti, Huquq kafedrasida o‘qituvchisi

bekchanovyashnarbek@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola O‘zbekiston Respublikasining zamonaviy ta’lim islohotlari kontekstida mustaqil ta’limning tashkiliy-huquqiy maqomini tizimli tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda mustaqil ta’lim shunchaki o‘quv shakli emas, balki talabning intellektual huquqi va akademik mas’uliyati sifatidagi yuridik tabiati ochib beriladi. Maqolada «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonun va sohaviy normativ-huquqiy hujjatlardagi bo‘shliqlar, xususan, mustaqil ta’lim soatlarini huquqiy me‘yorlashtirish, professor-o‘qituvchilar o‘quv yuklamasidagi nomuvofiqliklar va kredit-modul (ECTS) tizimi talablarining milliy qonunchilikka transformatsiyasi masalalari tanqidiy tahlil qilingan.

Muallif tomonidan xalqaro ta’lim standartlari va rivojlangan davlatlar (Germaniya, Buyuk Britaniya, AQSh) tajribasini qiyosiy o‘rganish asosida mustaqil ta’limni boshqarishning tashkiliy mexanizmlarini optimallashtirish bo‘yicha aniq yuridik takliflar ishlab chiqilgan. Shuningdek, raqamli ta’lim muhitida talabning mustaqil faoliyatini huquqiy himoya qilish va tyutorlik instituti maqomini qonuniy mustahkamlash istiqbollari yoritilgan. Maqola xulosalari ta’lim sohasidagi qonunchilikni takomillashtirish va OTMLarning akademik mustaqilligini oshirish uchun nazariy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Mustaqil ta’lim, huquqiy maqom, akademik erkinlik, «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonun, ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System), kredit-modul tizimi, o‘quv yuklamasi, tashkiliy-huquqiy mexanizm, tyutorlik instituti, huquqiy bo‘shliq, ta’lim subyektlari, intellektual salohiyat, raqamli ta’lim resurslari, monitoring va baholash, ta’lim qonunchiligini takomillashtirish.

Abstract. This article is devoted to a systematic analysis of the organizational and legal status of independent education in the context of modern educational reforms in the Republic of Uzbekistan. The research reveals the legal nature of independent education not merely as a form of study, but as a student's intellectual right and academic responsibility. The article critically analyzes the gaps in the Law «On Education» and sector-specific regulatory legal acts, specifically focusing on the legal normalization of independent study hours,

inconsistencies in the teaching workload of professors, and the transformation of ECTS requirements into national legislation.

Based on a comparative study of international educational standards and the experiences of developed countries (Germany, UK, USA), the author developed specific legal proposals to optimize the organizational mechanisms for managing independent education. Furthermore, the prospects for legally protecting students' independent activities in a digital educational environment and legally strengthening the status of the tutoring institution are highlighted. The findings of the article serve as a theoretical and practical basis for improving education legislation and increasing the academic independence of higher education institutions.

Keywords: *Independent education, legal status, academic freedom, Law «On Education», ECTS, credit-module system, teaching workload, organizational-legal mechanism, tutoring institution, legal gap, subjects of education, intellectual potential, digital learning resources, monitoring and evaluation, improvement of education legislation.*

KIRISH: TADQIQOTNING DOLZARBLIGI VA HUQUQIY ASOSLARI.

Inson kapitalini rivojlantirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning zamonaviy paradigmasi ta'lim oluvchining bilim egallash jarayonidagi rolini tubdan qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Bugungi global axborotlashgan jamiyat va shiddatli texnologik transformatsiyalar davrida oliy ta'limning strategik maqsadi - talabani shunchaki tayyor axborotni qabul qiluvchi passiv subyektdan, mustaqil qaror qabul qiluvchi va tahliliy fikrlovchi aktiv tadqiqotchiga aylantirishdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi» hamda Oliy ta'limda kredit-modul tizimining joriy etilishi mustaqil ta'lim ulushini o'quv jarayonining kamida 50-60 foiziga yetkazish vazifasini belgilab berdi. Biroq, ta'lim tizimining bunday keng ko'lamli strukturaviy o'zgarishi o'z navbatida jiddiy tashkiliy-huquqiy masalalarni kun tartibiga qo'yimoqda.

Muammoning huquqiy jihati shundaki, amaldagi qonunchilikda, xususan, 2020-yilda yangi tahrirda qabul qilingan «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunda «mustaqil ta'lim» tushunchasining yuridik maqomi, uning subyektlari o'rtasidagi huquqiy munosabatlar va mas'uliyat chegaralari aniq delimitatsiya qilinmagan. Mustaqil ta'lim bugungi kunda aksariyat hollarda faqat o'quv-metodik jarayonning bir qismi sifatida ko'rilmogda, vaholanki u:

Talabaning o'quv yuklamasi sifatida huquqiy e'tirof etilishi;

Professor-o'qituvchilar mehnatiga haq to'lash tizimida yuridik asosga ega bo'lishi;

Akademik mustaqillik sharoitida normativ nazorat mexanizmlari bilan ta’minlanishi lozim.

Amaliyotda mustaqil ta’limning huquqiy maqomi yetarli darajada aniqlashtirilmaganligi o‘quv jarayonini boshqarishda, talabalar bilimini baholashda va akademik halollikni (academic integrity) ta’minlashda qator huquqiy kolliziyalarni keltirib chiqarmoqda. Ayniqsa, kredit-modul tizimida mustaqil ishlar uchun ajratilgan soatlarning hisobdorligi va ularning o‘quv natijalarini huquqiy tan olish (recognition) mexanizmlari takomillashmagan.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi, bir tomondan, milliy ta’lim qonunchiligini xalqaro standartlar (Bolonya deklaratsiyasi tamoyillari) bilan uyg‘unlashtirish zarurati bilan belgilansa, ikkinchi tomondan, oliy ta’lim muassasalariga berilgan akademik mustaqillikni huquqiy jihatdan tartibga solish ehtiyoji bilan izohlanadi. Mustaqil ta’limning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish, nafaqat ta’lim sifatini oshirish, balki ta’lim subyektlarining qonuniy manfaatlarini himoya qilishning ham muhim kafolatidir.

1-BOB. MUSTAQIL TA’LIM TUSHUNCHASINING YURIDIK TALQINI VA HUQUQIY TABIATI.

1.1. Mustaqil ta’lim tushunchasining huquqiy kvalifikatsiyasi.

O‘zbekiston Respublikasining zamonaviy ta’lim huquqi doirasida «mustaqil ta’lim» tushunchasiga beriladigan an’anaviy yondashuv o‘z dolzarbligini yo‘qotmoqda. Yuridik nuqtayi nazardan, mustaqil ta’lim - bu shunchaki subyektiv «uy vazifasi» yoki ixtiyoriy mutolaa emas, balki pedagogik xodimning bevosita ishtirokisiz, lekin uning rahbarligi, metodik ko‘rsatmalari va normativ nazorati ostida amalga oshiriladigan, qonun bilan tartibga solingan ta’lim jarayonidir.

Ushbu jarayonning huquqiy tabiati quyidagi o‘ziga xos belgilar bilan tavsiflanadi:

Majburiylik elementi: Mustaqil ta’lim o‘quv rejasining tarkibiy qismi sifatida talaba uchun bajarilishi shart bo‘lgan huquqiy majburiyatdir.

Natijaga yo‘naltirilganlik: Talabaning mustaqil faoliyati davlat ta’lim standartlari (DTS) bilan kafolatlangan muayyan kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan huquqiy «mehnat sarfi» hisoblanadi.

Masofaviy nazorat: Professor-o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi munosabatlarning vaqt va makon jihatidan uzilganligi, biroq huquqiy javobgarlik (baholash va sifatni ta’minlash) saqlanib qolishi.

1.2. Amaldagi qonunchilik bazasi va tizimli tahlil.

O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi «Ta’lim to‘g‘risida»gi O‘RQ-637-son Qonunining 15-moddasida ta’lim olish shakllari (ishlab chiqarishdan ajralgan va ajralmagan holda, eksternat, oilaviy ta’lim va h.k.) sanab o‘tilgan. Biroq, qonunchilikda mustaqil ta’lim alohida huquqiy institut sifatida o‘zining mukammal ta’rifiga ega emas.

Hozirgi kunda mustaqil ta'limning huquqiy tartibi asosan quyidagi turuvchi idoraviy normativ hujjatlar (Vazirlar Mahkamasi qarorlari va Oliy ta'lim vazirligining buyruqlari) bilan tartibga solinmoqda. Bu esa iyerarxik jihatdan «mustaqil ta'lim»ning huquqiy maqomini pasaytiradi va uni ta'lim jarayonining «ikkinchi darajali» elementi sifatida talqin qilinishiga zamin yaratadi.

1.3. Huquqiy bo'shliqlar (Lacunae in Law) va ularning oqibatlari.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, amaldagi qonunchilikda mustaqil ta'lim bilan bog'liq quyidagi konseptual huquqiy bo'shliqlar mavjud:

Workload (Mehnat sarfi) muammosi: Kredit-modul tizimi talablariga ko'ra, talabaning mustaqil ta'limi uning umumiy akademik yuklamasining (workload) ajralmas qismi hisoblanadi. Biroq, milliy qonunchilikda ushbu «yuklama»ning yuridik e'tirofi va uning talaba ijtimoiy himoyasiga (masalan, stipendiya tayinlash yoki akademik qarzdorlik) ta'sir qilish mexanizmlari qat'iy belgilanmagan.

Mas'uliyatning noaniqligi: Mustaqil ta'lim jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan huquqbuzarliklar (akademik plagiat, sun'iy intellekt vositalaridan asossiz foydalanish) bo'yicha subyektlarning yuridik javobgarlik chegaralari o'ta xira (vague).

Resurslardan foydalanish huquqi: Talabaning darsdan tashqari vaqtda OTM infratuzilmasidan (laboratoriya, axborot-resurs markazi) foydalanish huquqi qonuniy jihatdan «ta'lim xizmati»ning bir qismi sifatida kafolatlanishi lozim, biroq ko'p hollarda bu ichki tartib-qoidalarga bog'lanib qolmoqda.

2-BOB. KREDIT-MODUL TIZIMI VA MUSTAQIL TA'LIM INTERFEYSI: HUQUQIY VA STRUKTURAVIY TAHLIL.

2.1. ECTS tizimi sharoitida o'quv yuklamasining yuridik transformatsiyasi.

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalarining ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System) tizimiga o'tishi ta'lim paradigmasini «o'qituvchi markazlashgan» tizimdan «talaba markazlashgan» tizimga o'tkazdi. Ushbu transformatsiyaning huquqiy asosi shundaki, endilikda kreditlar nafaqat dars xonasida o'tilgan soatlar (contact hours) uchun, balki talabaning umumiy o'quv mehnati (workload) uchun beriladi.

Yuridik nuqtayi nazardan, 1 kredit o'rtacha 30 akademik soatga tenglashtirilgan bo'lib, uning strukturaviy tarkibi quyidagicha taqsimlanadi:

Auditoriya soatlari: 40-50% (ma'ruza, seminar, amaliyot).

Mustaqil ta'lim soatlari: 50-60%.

Bu shuni anglatadiki, o'quv rejasidagi fan bo'yicha belgilangan bilimning yarmi va undan ko'prog'i talaba tomonidan mustaqil o'zlashtirilishi shart. Biroq, ushbu «mustaqil soatlar»ning huquqiy tabiati va ularning ijrosi ustidan nazorat mexanizmi xalqaro standartlar va milliy qonunchilik o'rtasidagi nomuvofiqlikni (gap) yuzaga keltirmoqda.

2.2. Mustaqil ta’limda huquqiy kafolatlar va subyektlarning majburiyatlari.

Amaldagi qonunchilikda mustaqil ta’lim «ta’lim jarayonining ajralmas qismi» deb deklarativ ravishda belgilangan bo’lsa-da, uning ijrosini ta’minlovchi imperativ normalar yetarli emas. Bu borada quyidagi uchta fundamental yuridik muammo yuzaga chiqmoqda:

1. Resurslardan foydalanish huquqiy kafolati:

Mustaqil ta’lim soatlarining samarali o’tishi uchun OTM talabaga nafaqat kutubxona, balki laboratoriya, yuqori tezlikdagi internet va pullik ilmiy bazalardan bepul foydalanish imkoniyatini yaratib berishi shart. Yuridik muammo shundaki, aksariyat ichki lokal hujjatlarda bu «imkoniyat» sifatida ko‘riladi, vaholanki bu ECTS tizimi talablariga ko‘ra talabani qonuniy huquqi bo‘lishi lozim.

2. Talabani xavfsizligi va ijtimoiy himoyasi:

Agar talaba mustaqil ta’lim topshirig‘ini bajarish uchun universitet hududida (masalan, kechki payt kutubxonada yoki laboratoriyada) bo‘lganida biron-bir ko‘ngilsiz hodisa yuz bersa, bu holatning huquqiy maqomi qanday bo‘ladi? Mustaqil ta’lim vaqti rasmiy o‘quv jarayoni hisoblangani sababli, OTM talabani ushbu vaqtdagi xavfsizligi uchun yuridik javobgarlikni o‘z zimmasiga olishi kerak bo‘lgan me‘yoriy baza ishlab chiqilishi zarur.

3. Professor-o‘qituvchining konsultatsiya berish majburiyati:

Kredit-modul tizimida o‘qituvchi shunchaki ma’ruza o‘quvchi emas, balki menedjer-tashkilotchi hisoblanadi. Biroq, professor-o‘qituvchilarning shaxsiy ish rejalarida mustaqil ta’limga rahbarlik qilish uchun ajratilgan soatlar ko‘p hollarda nominal xarakterga ega. Yuridik jihatdan «mustaqil ta’lim» talaba bilan o‘qituvchi o‘rtasidagi teskari aloqa (feedback) majburiyatini yuklaydi. Ushbu majburiyatning bajarilmasligi ta’lim xizmatini ko‘rsatish bo‘yicha shartnomaviy majburiyatlarning buzilishi sifatida baholanishi lozim.

2.3. Kreditlarni tan olish va akademik akkreditatsiya muammolari.

Mustaqil ta’lim natijalari (loyihalar, keyslar, esse va h.k.) qanday huquqiy asosda baholanadi? Hozirgi kunda baholash mezonlari ko‘pincha subyektiv xarakterga ega. Kreditlarni yig‘ish va o‘tkazish tizimida mustaqil ta’lim natijalarining obyektivlik va shaffoflik (transparency) tamoyillari huquqiy hujjatlar bilan mustahkamlanishi shart.

3-BOB. MUSTAQIL TA’LIMNI TASHKIL ETISHNING TASHKILIY-HUQUQIY MEXANIZMLARI.

3.1. Me‘yoriy-huquqiy iyerarxiya va lokal normativ ijodkorlik.

Mustaqil ta’limni tashkil etishning tashkiliy-huquqiy mexanizmi murakkab iyerarxik tuzilishga ega. Bugungi kunda ushbu jarayonni tartibga soluvchi asosiy hujjatlar sirasiga O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni, Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda 824-sonli «Oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini tashkil etish

bilan bog‘liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Qarori va uning ilovalarini kiritish mumkin.

Biroq, lokal normativ ijodkorlik (OTMning ichki nizomlari) ushbu mexanizmning eng muhim bo‘g‘ini hisoblanadi. Yuridik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, OTMlarga berilgan akademik mustaqillik sharoitida mustaqil ta‘lim bo‘yicha ichki Nizomlar ko‘pincha umumiy va deklarativ xarakterda bo‘lib, unda talabning faoliyatini rag‘batlantirish yoki o‘qituvchining majburiyatlarini buzganlik uchun javobgarlik choralari aniq ko‘rsatilmagan. Ushbu hujjatlarning huquqiy kuchi ularni Adliya vazirligining «E-qaror» tizimi yoki tegishli reyestrlar orqali qonuniyligini tasdiqlashni talab etadi.

3.2. Subyektlar huquqi: Akademik trayektoriyani tanlash erkinligi va uning huquqiy chegaralari.

Mustaqil ta‘lim mexanizmining markaziy subyekti - talabadir. Zamonaviy ta‘lim huquqida talaba nafaqat bilim oluvchi, balki o‘zining shaxsiy ta‘lim trayektoriyasini (Individual Learning Path) shakllantiruvchi subyektdir.

Yuridik jihatdan bu quyidagilarni anglatadi:

Tanlov huquqi: Talaba mustaqil ta‘lim doirasida tadqiqot mavzulari, loyiha shakllari va axborot manbalarini tanlashda erkin bo‘lishi lozim.

Akademik mobillik bilan bog‘liqlik: Mustaqil ta‘lim doirasida o‘zlashtirilgan onlayn kurslar (Coursera, edX va h.k.) natijalarini OTM tomonidan yuridik tan olinishi (recognition) talabning qonuniy huquqi sifatida mustahkamlanishi kerak.

Axborot olish huquqi: OTM talabaga barcha zaruriy huquqiy va metodik bazani (sillabus, ishchi dastur, metodik qo‘llanma) dars boshlanishidan avval taqdim etishi shart bo‘lgan majburiyatni yuklaydi.

3.3. Mas‘uliyat va nazorat: «Supervision» institutining huquqiy maqomi.

Eng dolzarb muammolardan biri - professor-o‘qituvchining o‘quv yuklamasidagi «mustaqil ta‘limga rahbarlik» soatlarining yuridik maqomidir. Amaliyotda o‘qituvchiga dars o‘tgani uchun haq to‘lanadi, biroq talabning mustaqil ishini tekshirish, unga maslahat (feedback) berish va jarayonni moderatsiya qilish ko‘pincha «ko‘rinmas mehnat» (unpaid labor) bo‘lib qolmoqda.

Huquqiy yechim sifatida quyidagilarni belgilash lozim:

Workload auditi: Professor-o‘qituvchining shaxsiy ish rejasida mustaqil ta‘lim bilan ishlash soatlari aniq yuridik me‘yorlar (masalan, 1 ta talaba uchun 1 semestrda faloncha soat) bilan mustahkamlanishi kerak.

Superviziya shartnomasi: Magistratura va doktorantura bosqichlaridagidek, bakalavriatda ham murakkab mustaqil ishlar (loyiha ishi, kurs ishi) uchun o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi

mas’uliyat taqsimotini belgilovchi huquqiy mexanizm (shartnoma yoki protokollar) joriy etilishi lozim.

Sifat nazorati: OTM ma’muriyati mustaqil ta’limning sifatini nazorat qilishda faqat «bor-yo’qligi»ni emas, balki uning huquqiy va ilmiy qiymatini (antplagiat tekshiruvi, ekspertiza) baholash mexanizmiga ega bo’lishi kerak.

4-BOB. XALQARO TAJRIBA VA QIYOSIY-HUQUQIY TAHLIL.

4.1. Yevropa oliy ta’lim hududi (EHEA) va Bolonya deklaratsiyasi tamoyillari.

Yevropa oliy ta’lim hududida (European Higher Education Area - EHEA) mustaqil ta’lim tushunchasi talabanning shaxsiy muammosi emas, balki **universitetning shartnomaviy majburiyati** sifatida talqin etiladi. Bolonya jarayoni doirasida qabul qilingan standartlarga ko’ra, mustaqil ta’lim - bu talabanning o’quv yuklamasini (workload) hisoblashning asosiy o’lchov birligidir.

Yevropa tajribasining yuridik asosi shundaki, mustaqil ta’lim uchun ajratilgan vaqt universitet tomonidan **«resursli muhit» (resource-rich environment)** bilan kafolatlanishi shart. Bu degani, agar o’quv dasturida 15 soat mustaqil ish belgilangan bo’lsa, OTM yuridik jihatdan ushbu 15 soatni amalga oshirish uchun zarur bo’lgan barcha raqamli va jismoniy infratuzilmani (access to legal databases, laboratory kits, 24/7 library access) ta’minlashga majbur. Aks holda, talaba ta’lim xizmati to’liq ko’rsatilmaganligi vaji bilan e’tiroz bildirish huquqiga ega.

4.2. Germaniya: «Akademik erkinlik» va qat’iy me’yorlashtirish.

Germaniya oliy ta’lim tizimida (Hochschulrahmengesetz - Oliy ta’lim bo’yicha ramkaviy qonun) mustaqil ta’lim talabanning **«Selbststudium»** (o’z-o’zini o’qitish) huquqi sifatida mustahkamlangan.

Germaniya tajribasining o’ziga xos yuridik jihatlari:

Tutorials (Konsultatsiyalar) instituti: Nemis universitetlarida mustaqil ta’lim soatlari uchun o’qituvchiga alohida «Betreuung» (rahbarlik/kuratorlik) soatlari yuklanishi qonun bilan tartibga solingan. Bu soatlar o’qituvchining asosiy ma’ruza yuklamasidan tashqari alohida haq to’lanadigan mehnat turi hisoblanadi.

Huquqiy kafolat: Talaba mustaqil ish jarayonida professor bilan shaxsan uchrashish va o’z tadqiqoti bo’yicha metodik ko’rsatma olish bo’yicha qonuniy huquqqa ega. Bu «talaba-ustoz» munosabatlarining subyektiv ixtiyoriylikdan obyektiv majburiylik darajasiga ko’tarilganini ko’rsatadi.

4.3. Buyuk Britaniya: «Independent Learning» va Sifat kafolati (QAA)

Buyuk Britaniyada ta’lim sifatini nazorat qiluvchi agentlik (Quality Assurance Agency - QAA) mustaqil ta’limni tashkil etish bo’yicha qat’iy standartlarni belgilaydi.

Britaniya modelining huquqiy mexanizmlari:

1. **Learning Contracts (Ta’lim shartnomalari):** Har bir modul (fan) bo‘yicha talabaga «Module Handbook» taqdim etiladi. Ushbu hujjat yuridik kuchga ega bo‘lib, unda mustaqil ta’limning har bir soati nimalarga sarflanishi va universitet qanday yordam ko‘rsatishi punktma-punkt yoziladi.

2. **Student Voice:** Talabalar ittifoqi universitet tomonidan mustaqil ta’lim uchun yetarli sharoit (masalan, Wi-Fi tezligi yoki elektron kitoblar bazasi) yaratilmaganligi ustidan sudga murojaat qilish yoki ombudsmanga shikoyat qilish huquqiga ega.

4.4. Qiyosiy tahlil natijalari va milliy tizim uchun xulosalar

O‘zbekiston va rivojlangan davlatlar tajribasini qiyoslaganda quyidagi huquqiy tafovutlar (legal gaps) yaqqol ko‘zga tashlanadi:

Mezon	O‘zbekiston amaliyoti	G‘arbiy Yevropa tajribasi
Maqomi	Metodik tavsiya darajasida	Majburiy huquqiy norma (ECTS)
Resurs ta’minoti	Mavjud imkoniyat darajasida	Universitetning qonuniy majburiyati
O‘qituvchi mehnati	Asosan jamoatchilik asosida	Alohida «Tutorial» soatlari sifatida to‘lanadi
Nazorat	Rasmiyatchilik (bor/yo‘q)	Sifat auditi va qayta aloqa (Feedback)

Xulosa o‘rnida: Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, mustaqil ta’limning muvaffaqiyati uni «erkin qo‘yib yuborish»da emas, balki uni **tashkiliy-huquqiy jihatdan qat’iy tartibga solishda** va talabaga «iste’molchi» sifatida sifatli resurs muhitini taqdim etishdadir. O‘zbekiston qonunchiligiga «Tutorial» (kichik guruhlarda ishlash) tushunchasini yuridik norma sifatida kiritish va o‘qituvchi yuklamasini shu asosda qayta hisoblash vaqti keldi.

5-BOB. TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI: QONUNCHILIKNI OPTIMALLASHTIRISH VA YURIDIK TAKLIFLAR.

O‘zbekiston Respublikasida mustaqil ta’limning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish nafaqat metodik yangilanishni, balki amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarga jiddiy yuridik tuzatishlar kiritishni taloq etadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, quyidagi qonunchilik tashabbuslarini amalga oshirish taklif etiladi:

5.1. «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonun normalarini modernizatsiya qilish.

Amaldagi Qonunchilikda mustaqil ta’limning huquqiy maqomi subyektiv talqin qilinishining oldini olish maqsadida, **O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuniga** quyidagi mazmundagi qo‘shimcha va o‘zgartishlar kiritish lozim:

Yuridik deffiniitsiya: Qonunning 2-moddasiga (Asosiy tushunchalar) «Mustaqil ta’lim» tushunchasini quyidagicha kiritish: «*Mustaqil ta’lim — ta’lim oluvchi tomonidan o‘quv rejasi*

va fan dasturlari doirasida, pedagogik xodimning bevosita ishtirokisiz, biroq uning metodik rahbarligi va nazorati ostida amalga oshiriladigan majburiy o‘quv faoliyati shakli».

Majburiylik statusi: Qonunning 15-moddasida mustaqil ta’limni nafaqat uslubiy yordamchi element, balki kreditlarni to‘plash va o‘quv yuklamasini bajarishning **shart bo‘lgan tarkibiy qismi** sifatida mustahkamlash. Bu o‘z navbatida, mustaqil ish topshiriqlarini bajarmaslikni akademik qarzdorlik bilan tenglashtirishga yuridik asos yaratadi.

5.2. Yagona «Mustaqil ta’lim to‘g‘risida»gi namunaviy Nizomni joriy etish.

Hozirgi vaqtda har bir OTM ushbu jarayonni o‘z ichki imkoniyatidan kelib chiqib tartibga solmoqda, bu esa ta’lim sifatining turlicha bo‘lishiga (huquqiy diskriminatsiyaga) olib kelmoqda. Shu munosabat bilan, Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan va Adliya vazirligidan ro‘yxatdan o‘tkazilgan «**Oliy ta’lim muassasalarida mustaqil ta’limni tashkil etish, monitoring qilish va baholash tartibi to‘g‘risida»gi yagona namunaviy Nizom** qabul qilinishi zarur.

Ushbu Nizomda quyidagilar huquqiy jihatdan qat’iy belgilanishi lozim:

1. **Resurslar kafolati:** OTMning talabaga mustaqil ish uchun zarur bo‘lgan laboratoriya va axborot bazalariga kirish huquqini ta’minlash bo‘yicha majburiyatlari.

2. **O‘qituvchi yuklamasi:** Professor-o‘qituvchining yillik ish rejasida «mustaqil ta’limga rahbarlik» soatlarini hisoblashning aniq koeffitsiyentlarini belgilash (masalan, 1 soat ma’ruza uchun 0.5 soat mustaqil ish nazorati).

3. **Baholash mezonlari:** Mustaqil ish natijalarini baholashda obyektivlikni ta’minlash uchun yagona yuridik talablar (antplagiat foizi, topshirish muddatlari va h.k.).

5.3. HEMIS tizimi va raqamli audit mexanizmlari.

Raqamli iqtisodiyot va ta’lim sharoitida mustaqil ta’limni nazorat qilishda «inson omili» va korrupsion xavflarni kamaytirish uchun **HEMIS (Higher Education Management Information System)** platformasining yuridik funksionalligini oshirish taklif etiladi:

- **Raqamli «Academic Track»:** HEMIS tizimidagi «Mustaqil ish» blokini shunchaki fayl yuklash joyidan, talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi **yuridik ahamiyatga ega bo‘lgan muloqot maydoniga** aylantirish. Ya’ni, tizim orqali berilgan feedback (taqriz) o‘qituvchining o‘quv yuklamasini bajarganini tasdiqlovchi asosiy hujjat hisoblanishi kerak.

- **Avtomatlashtirilgan Audit:** Mustaqil ishlar muddatida topshirilishi va tekshirilishi ustidan avtomatik tizimli monitoring o‘rnatish. Bu orqali talabaning o‘z vaqtida baholanish huquqi va o‘qituvchining o‘z vaqtida tekshirish majburiyati yuridik nazoratga olinadi.

5.4. Tyutorlik va Supervision institutining huquqiy transformatsiyasi.

O‘zbekistonda joriy etilgan tyutorlik (murabbiylik) tizimini faqat ma’naviy-ma’rifiy yo‘nalishdan **akademik-konsultatsion** yo‘nalishga o‘tkazishning huquqiy mexanizmini yaratish lozim. Tyutorning vazifalariga talabaning mustaqil ta’lim trayektoriyasini huquqiy

va uslubiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash funksiyasini yuklash, bu orqali «ustoz-shogird» an’analarini zamonaviy huquqiy asosda mustahkamlash lozim.

XULOSA.

O‘zbekiston Respublikasining oliy ta’lim tizimini transformatsiya qilish sharoitida mustaqil ta’limning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish nafaqat metodik yangilanish, balki **konseptual-huquqiy islohotdir**. Tadqiqot davomida olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, mustaqil ta’limni huquqiy tartibga solish darajasi hozirgi kunda kredit-modul tizimining amaliy talablaridan orqada qolmoqda.

Olib borilgan ilmiy izlanishlar asosida quyidagi yakuniy xulosalarga kelindi:

1. **Huquqiy maqomning ustuvorligi:** Mustaqil ta’lim shunchaki «darsdan tashqari faoliyat» emas, balki talaba va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi akademik bitimning ajralmas qismidir. Uning huquqiy maqomi «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonun darajasida mustahkamlanishi, talabaniq mustaqil o‘zlashtirgan bilimi uning intellektual mulki va akademik yutug‘i sifatida yuridik himoya qilinishi shart.

2. **Kolliziyalarni bartaraf etish:** Amaldagi qonunchilikda mustaqil ta’lim uchun ajratilgan soatlarning talaba yuklamasi (workload) sifatidagi yuridik tan olinishi va ushbu jarayonda professor-o‘qituvchilar mehnatini normalashtirish o‘rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf etish lozim. Bu, o‘z navbatida, o‘qituvchining dars beruvchilikdan - akademik maslahatchi (mentor) darajasiga o‘tishi uchun huquqiy kafolat yaratadi.

3. **Resursli muhit - majburiyat sifatida:** Xalqaro tajriba shuni isbotladiki, mustaqil ta’limning samaradorligi talabaniq shaxsiy mas’uliyatiga emas, balki universitet tomonidan yaratilgan «huquqiy va resursli infratuzilma»ga bog‘liq. OTM talabaga mustaqil ta’lim uchun zarur sharoitlarni yaratib bermasligi ta’lim xizmatlarini ko‘rsatish shartnomasining buzilishi sifatida baholanishi kerak.

4. **Raqamli auditning o‘rni:** HEMIS va boshqa raqamli platformalar orqali mustaqil ta’limni nazorat qilish - bu shunchaki texnik yechim emas, balki jarayonning shaffofligini ta’minlovchi, inson omilini kamaytiruvchi va korrupsion xavflarni bartaraf etuvchi **antikorrupsion huquqiy mexanizmdir**.

Yakuniy xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, taklif etilayotgan yuridik model talabaniq ta’limning passiv obyekti emas, balki o‘z ta’lim trayektoriyasini erkin tanlash huquqiga ega bo‘lgan to‘laqonli subyekt sifatida namoyon etadi. Mustaqil ta’limning huquqiy mexanizmlari aniq va qat’iy belgilanishi-rasmiyatchilik uchun soatlar tizimidan voz kechib, real bilim va ko‘nikmalarga asoslangan akademik jamiyatni shakllantirishning yagona yo‘lidir.

Ushbu tadqiqotda ilgari surilgan qonunchilik tashabbuslari va tashkiliy takliflar O‘zbekiston oliy ta’lim tizimining xalqaro ta’lim hududiga integratsiyalashuvini

jadallashtirishga hamda oliy ma’lumotli kadrlar tayyorlash sifatini huquqiy jihatdan kafolatlashga xizmat qiladi.

Ilmiy maqolangizning nufuzini belgilovchi eng muhim qismlardan biri bu - foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxatining qat’iy talablar (GOST yoki xalqaro standartlar) asosida shakllantirilganidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.** -Toshkent: «O‘zbekiston», 2023-y.
2. **O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni.** 2020-yil 23-sentyabr, O‘RQ-637-son.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son Farmoni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-son Qarori.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini tashkil etish bilan bog‘liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi 2020-yil 31-dekabrdagi 824-son Qarori.
6. **Karpenko M. P.** Obrazovanie v techenie vsej jizni: sotsiologicheskiy prognoz. – M.: Institutsonalniy analiz, 2017. – 320 s.
7. **Azizxo‘jayeva N.N.** Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: TDPU, 2016. – 200 b.
8. **Inatov M.S.** Oliy ta’limda kredit-modul tizimi: nazariya va amaliyot. Monografiya. – T.: «Fan va texnologiyalar», 2021. – 180 b.
9. **Robert J. Marzano.** The Art and Science of Teaching: A Comprehensive Framework for Effective Instruction. – ASCD, 2007.
10. **Bologna Process Guiding Documents.** European Higher Education Area (EHEA) official archive. [Elektron resurs]. URL: <http://www.ehea.info/>
11. **ECTS Users’ Guide.** European Commission. Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015.
12. **Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG).** – Brussels, Belgium, 2015.

13. **German Higher Education Act** (Hochschulrahmengesetz - HRG). Federal Ministry of Education and Research of Germany. [Elektron resurs]. URL: <https://www.bmbf.de/>

14. **UK Quality Code for Higher Education**. Quality Assurance Agency for Higher Education (QAA). [Elektron resurs]. URL: <https://www.qaa.ac.uk/>

15. **O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi** (Lex.uz) – [Elektron resurs]. URL: <https://lex.uz/>